

Móricz Zsigmond: Pillangó. (Idill.)

A debreceni újságok tavaly több ízben hírt adtak arról, hogy Móricz Zsigmond Debrecenben időzik s megfigyeléseket gyűjt e város paraszti néprétegének sajátos életére vonatkozólag: egy-egy jellegzetesebb alaknak állandóan a nyomában van, elkíséri őket (anélkül, hogy ezek tudnának róla) a piacra, moziba, kocsmába stb., mert minél közvetlenebb és minél pontosabb tapasztalati ismeretekre akarja ráépíteni készülőben levő regényének a témáját.

Móricz Zsigmond, akit származása és írói érdeklődése a nagy Alföldhöz köt, nem most fordul először Debrecenhez költői ihlet-anyagért. Debreceni vonatkozású motívumok és célzások gyakran felbukkannak elbeszéléseiben, nagyobb szabású művei között pedig éppen a legzavartalanabb élvezetet nyújtó, legtisztább erkölcsi levegőjű, legmeghatóbb költőiségű alkotásnak: a *Légy jó mindhalálig* c. regénynek a témája gyökerezik mindenestől a debreceni élet talajában.

A legújabb Móricz-regény cselekvényének is Debrecen a színhelye; részint maga a város, részint a körülte fekvő tanyai világ. A debreceni olvasók számára a helyi vonatkozású nevek egész özöne szállítja az illúziót és segít minél tökéletesebbé tenni a couleur locale: a Nagytemplom, Kistemplom, Péterfia-utca, Miklós-utca, Poroszlai út, Károly király-út, Sesta-kert, Csige-kert, Nagyerdő, István-gőzmalom, Bika-szálló, Apolló-mozi, „tetves kávéház” — mind ezt a célt szolgálja, sőt Zoltay múzeumi igazgatójával is találkozunk egy helyt.

A *Légy jó mindhalálig* a debreceni kollégium diákeletéből, a *Pillangó* a debreceni népiéletből meríti tárgyát: íme a Móricz Zsigmond példája csak igazolja és — tudatosan vagy akaratlanul — követi azt a szemlélésmódot, amely már több, mint félévszázaddal ezelőtt felfedezte, hogy a költő számára erről a két pontról nyílik legjutalmazóbb betekintés Debrecennek, hogy úgy mondjuk, az egyéniségébe.

Ki volt az a szépprózairó, aki erről mindnyájunkat meggyőzött? Kissé furcsán hangzik, kivált az első pillanatban, ha Jókai nevét ejt-

jük ki a Móricz Zsigmondéval együtt, sőt a Móricz elődje- és útmutatójaként. Hogy a mai írónemzedéknek nincs egyetlenegy olyan tagja sem, aki stílus tekintetében ne tanult volna valamit Jókaitól, ennek az igazságnak a megállapítására ma már semmi szükség. Nem is ilyen értelemben akarom kapcsolatba hozni Móricz Zsigmondot Jókai-val, hanem világnézetük révén, így pedig már, úgy-e, mégis csak furcsa egy kissé a dolog.

Móricz-nak legállandóbb, legkedvesebb modellje: az alföldi magyar paraszt. Robusztus szoboralakokat mintáz erről a modellről s néha annyira megnagyítja az arányokat, hogy a naturalista véső alól romantikus kuriózum-féle, szinte romszba kívánckozó hősi kivételesség kerül ki (egészen úgy, mint pl. Zólánál, aki kétségtelenül hatással volt Móricz írói jellemének a kifejlődésére). A *Sárarany* Turi Danija olyan díszpéldánya a magyar paraszt emberfajtának, hogy azonmódon átköltözödhetnek a Jókai birtokára s meglátnók, mi mindent tudna belőle csinálni Jókai, csak egy baj van Móricz Zsigmondnál. Ő ezekbe a pompásan megmintázott izomemberekbe nem lehel bele azt a lélekziskrát, amelyet a Jókai világnézet oly kifogyhatatlan bőséggel áraszt magából: az *ideálizmus* sorsdöntő jellemalkatrészét. A Móricz parasztemberei bizonyos szempontból mintaszerűeknek mondhatók: a biológiai kitenyésztés sikerült példái; igen, ilyenek ők, ha csupán a vér és az izom élettani szerepét vesszük szemügyre rajtuk, ha szellemibb vonatkozásban is csak azzal az egy — különben csakugyan meglevő és jellemző — tulajdonságukkal törődünk, mely az állatok körébe vonja le az embert: t. i. az önzéssel. Ilyen embereket szemlélni: kietlen, sőt fájdalmas látvány, legalább is sokónk számára.

Szintén tősgyökeres alföldi származása teszi természetessé Móricz állandó érdeklődését a magyar kálvinista vidéki élet jellegzetes mozzanataira és képviselői iránt, elsősorban a falusi református pap egyéni és családi sorsa iránt. Főként ebben a témakörben szakított mélyen, szinte forradalmi módon a Jókai-Baksay-féle régebbi világné-

zettel és életábrázolásmóddal. Aho-
gyan Móricz az öreg kálvinista es-
pereseket, a fiatal Matolesy Miklóst,
a „galamb papnét“ stb. bemutatta
a magyar közönségnek, ez az eljá-
rás méltán meghökkentette éppen az
illető kérdésben jártasabb olvasó-
kat s noha el kellett ismernünk,
hogy Móricz itt is az élethűség
szempontját választotta iránytű-
nek s hogy revíziós munkássága
többféle tekintetben csakugyan si-
kerrel is járt: végső meggyőződé-
sünk mégis csak az lett, hogy az ő
rajzai semmivel sem kevésbé egy-
oldalúak a másik véletlenül, a Jókai-
Baksay-genrenál. Móricz Zsigmond
papi alakjainak a bűneit és kínló-
dását még leverőbb és kiábrándí-
tőbb volt látni, mint parasztiáét.

Nos, annál érdekesebb, hogy ép-
pen debreceni vonatkozású két re-
génye az, amelyekben Móricz egy-
szerre csak rokonszenves hősképet
állít elénk, sőt mintha arra is gondja
volna, hogy e két regény cselekvé-
nyéből megható, illetőleg fölemelő
erkölcsi tanulságfélét szűrhesse le
magának az az olvasó, akire nézve
az ilyesmi nem közömbös dolog.
Móricz világnézete itt határozottan
a Jókaiéra emlékeztet. Ime: felnőtt
korára az ember megromlik, az
anyagias önzés rabszolgájává alja-
sul, akár a templomban hirdeti Isten
igéjét, akár napszámosként
túrja ekével a más földjét — — de
míg fiatalok vagyunk, addig va-
lami láthatatlan fonál köt bennün-
ket ahhoz a másik világhoz, amely-
ben nem a test, hanem a lélek szab
törvényt, addig ott vibrál csillogó
tekintetünk mögött a végtelenség
perspektívája... A debreceni kollé-
giumnak olyan kora-érett, hőslékű
tizenkétéves diákja, amilyennek
Móricz a *Légy jó mindhalálig*-ban
a kis Nyilas Misit rajzolja, csak
egy volt még a világon: a hasonló
korú Tanussy Emmánuel, Jókai *Kis
királyok* c. regényében. Igaz, hogy
Nyilas Misi tragikus végre jut, de
halála voltaképpen a lélek győzelme
a testen, ez a kis gyermek az élet
harcát vértanúi dicsőséggel meg-
harcolta s élete példájával drága
eszmei örökséget hagyott reánk,
koporsóját az evangéliumi idealiz-
mus engesztelő fénye sugározza be.

Amilyen genetikai viszony fűzi a
kis Nyilas Mihályt azokhoz a szere-

teknélküli, önző papokhoz, akik va-
laha szintén a debreceni kollégium
diákjai voltak, — ugyanolyanféle
fejlődési fokozat kapcsolja, azaz
jobban mondva: választja el Móricz
Zsigmond önző, éhes, irigy paraszt-
jaitól azt a két fiatal napszámos-iva-
dékot, azt a mindinkább szívkökhöz
növő ifjú szerelmes párt, mellyel a
legújabb Móricz-regényben, a *Pil-
langó*-ban kötünk ismeretséget.

Darabos Jóska és Hitves Zsu-
zsika, egy tanyán, mint cséplőmun-
kások kerülnek együvé. Mind a
ketten egészen fiatalok; Zsuzsika
csitri leány még, Jóskának az élet-
korára is következtethetünk az apja
kifakadásából: „Még alig mosta ki
az anyja a maga piszkából, már
házasodik“... Hát igen, a két sze-
gény fiatal teremtés szerelemre
gyullad egymás iránt. A fakadó
szerelem édes izgalma, ártatlan ka-
cérkodása, egymást ingerlő takti-
kája és boldog megalázkodása —
a legüdébb szépségű része a könyv-
nek; erre a részre teljes mértékben
ráillik a szerző műfaji meghatáro-
zása: „idill“. De az idill zavartalan-
sága csak addig tart, míg a cséplés-
nek vége nincs s a munkások haza
nem szélednek. Hazamegy Jóska is,
Zsuzsika is. Egymás iránti szerel-
müktől egyáltalában nincs elragad-
tatva, sem a leányé. Mind a két család föld-
hözragadt szegény, irtózva gondol-
nak arra, hogy még egy éhes száj-
jal több kerüljön hozzájuk, illetőleg,
hogy egy keresetképes családtagot
elveszítsenek. A szülők Jóska szá-
mára egy másik leányt szemeltek
ki feleségnek: Maróti Marit, aki
igaz, hogy egyszer „megesett“, de
vagyon néz rá; az öreg Hitvesék
pedig egy jómódú, idősebb cipészhez
szerették volna nőül adni Zsuzsikát.
Pletyka, kölesönös sértődöttség stb.
odajuttatja a dolgot, hogy Jóska a
Maróti-lánynak lesz a vőlegénye s
mikor harmadszor is kihirdeti őket
a pap a templomban, mint jegyes-
párt: a halálosan elkeseredett Zsu-
zsika azt mondja a cipésznek, hogy
feleségül megy hozzá, ha az esküvő-
jük idejét ki tudja csinálni ugyan-
arra a napra, amelyikre a Darabos-
pár egybekelése van kitűzve. De ez
lehetetlen, hiszen már csak két nap-
nyi távolságra volt a nevezetes ter-
minus. Szegény Zsuzsika előbb arra

gondol, hogy késsel szúrja le a hűtlen szeretőjét, de aztán megváltoztatja tervét, revolvert kerít s népi szokás szerint, álarcos maszkát öltve magára, a báméskodó gyermektömeg között ő is végignézi az ablakon keresztül a Jóska lakodalmát, várva az alkalmas percet a merénylet elkövetésére. De közben meggyőződik róla, hogy az újdonsült férj nem a feleségét szereti, hanem folytonosan Zsuzsika jár az eszében, anynyira, hogy egy nóta hatása alatt Jóska a saját lakodalmának a mulató vendégserege közepett zokogva borul az asztalra... Holdfeljöttékor, a fiatal házaspár kocsira ül, hogy a Maróti-tanyán megkezdje a mézesheteket. Zsuzsika elfelejtkezve gyilkos szándékáról, eldobja álarcát s kétségbeesett vágyakozással kiáltja el egykori szeretője nevét. Jóska egy pillanat alatt lenn termett a szekérről, visszaszólt a nászépnek, hogy nem kell neki gazdag feleség, — ölébe kapta Zsuzsikát s a holdfény kétes világánál eltűnt vele egyszerűben. „És szaladt, szaladt, mint boldog kísértet a boldog teherrel ki a világbul, ki a világbul és mintha szárnya nőtt volna, repült, repült, Jaj be jó, jaj be jó... És muzsika szólt felettük, a hulló hó édes muzsikája; angyalok röpködtek s tündérek csipogtak a lelkük felett...”

Hát nem Jókaias megoldása ez a bonyodalomnak? Váratlan, meglepő, de annál csattanósbab győzelme az eszményi szerelemnek a számító önzés felett, a boldog szegénységnek a nyomorult gazdagság felett. Sőt nemcsak a két főszemély története szolgálja ezt az érzelmes költői alapeszmét: Zsuzsikanak van egy hadifogságból hazakerült bátyja, Andris; a szülők neki is vagyonos élettársat szántak (éppen azt a bizonyos Maróti Marit)... de Andris nyíltan megmondja: „Nekem nem kell az isten vagyonja se, ha a személy kellemetlen. Inkább veszem el azt, aki a szívemnek kedves, egy szál ingibe, ha semmije sincs is.” Csakugyan egy szegény cselédleányt vesz feleségül s nagyon megvannak elégedve egymással.

De Móricz Zsigmond legjobb esetében is csak félig tud Jókai-tanítvány lenni, Jókainál a fiatal szív exaltált idealizmusa olyan útra-

valónak szokott bizonyulni, mely egy egész élet boldogságához elégenő. Móricz Zsigmond napsugaras idilljében alig kezdünk gyönyörködni, máris észre vesszük a háttér aggasztó jelenségeit, mint a fiatal szerelmespár jövődjének megannyi rossz ómenjét. A Jóska szülei is, a Zsuzsikáé is szerelemből, azaz vagyon nélkül házasodtak volt össze egymással s egy élet nyomorúságának a tapasztalatai érlelték meg bennük azt a keserű, de szilárd meggyőződést, hogy koldússzegény fiú és koldússzegény leány nem valók egymáshoz. „Az isteni parancsolat a bibliába fiam — mondja az öreg Darabos — hogy a szegény legény gazdag jányt vegyik el, a szegény jányt meg módos legényhe menjik fiam. Csak mink vótunk ilyen emeletes marhák anyáddal ketten, hogy aszontuk, hogy összetesszük amink van, iljünk osztán bódogan. Látod milyen szegénységbe cürhőlődtünk egy életen. Tik is azt akarjátok?” (A dült betűs sorok a regényben is úgy vannak szedve). Az öreg Hitves is így inti a maga fiát, Andrist: „Nagyon nehéz szegény ember lenni, fiam. Aki abba eceer belekeveredett, nem mászik ki belőle soha.” A két legény közül egyik sem hallgat az apjára, sőt Zsuzsika sem. Az olvasó tiszta szívvel örülne a viselkedésüknek, ha pl. Jókai adná össze őket azzal, akit oly forrón szeretnek, mert Jókai vállalja sorsukért a felelősséget, az író optimizmusa átterjed az olvasó lelkére is, — de a *Pillangó* c. regény végén nem tudunk megszabadulni attól a gondolattól, hogy ez a holdfénynél, mámoros örömmel menekülő ifjú pár vajjon nem a holtigtartó nyomorúság útjai felé szalad-e s rövid turbékolás után nem ébred-e Jóska a tudatára annak, hogy anyjának igaza volt, mikor azt mondta az ő tervezett házasságára: „Majd megbánod még, mint a kutya, amék kilencet köjkezett...”

Ne do ne akarjuk aszerint értékelni Móricz Zsigmondot, hogy mennyiben lehet Jókai-val egy kalap alá fogni. A *Pillangó* olvasásukor valahogy természetes képztársalóról révén fel-felmerül ugyan emlékeztünkben a *Sárga rózsza* c. „pusztai regény” s általában Jókai debreceni

fiatal szerelmes néptípusai, de rögtön látjuk a különbséget is, mely Móricz Zsigmondot egy egészen más kor-szak, más irodalmi ízlés és divat képviselőjeként állítja elének. Jókai görögütözes világításmódjából itt, mondhatni, semmi sincs. Darabos Jóska csinos legény, de nem olyan, mintha akárhány hozzáfogható ne lehetne Debrecenben; éppen nem lángész, sem nem ezmester, még csak nem is vakmerő, virtuskodó Herkules; ellenkezőleg, van valami hamletes komplikáltság a jellemében, nem a levegőben szárnyal a szerelmi boldogság tündérkapuja felé, hanem kisebb-nagyobb akadályoktól át bukdácsol, melyeket hol szüleinek az ellenkezése, hol a saját akaratának töprengő gyengéssége, vagy dacos felfortyanása lökdös az útjába. A sablonos, belül üresnek látszó népszínműi paraszttípus íme, egészen közelről nézve, ahogy Móricz Zsigmond nézi, bonyolulttá, tartalmassá, *emberivé* válik. Ez a közelről való realiztikus szemléletmód persze meglátja a szeplőket és a különféle intimitásokat is, sőt ezek felfedezése a legtöbb realista írónak különleges becsvágya szokott lenni, senkinek sem inkább, mint Móricz Zsigmondnak, aki a „naturalia non sunt turpia“ elvét teljes mértékben vallja. Most sem tagadja meg magát, de örömmel állapítjuk meg, hogy most aránylag ritkán viszi túlságba a drasztikus élethűség szempontját. Mikor a szerelmi lázban égő Zsuzsikáról ezt olvassuk: „— Édes — mondta magában — kis bolondom, te büdös paraszt, — s lehúnyta a szemét“, vagy mikor a szintén fülig szerelmes Jóska így monologizál: „Zsuzsika! alszol-e még? kis kedves... kutyabüdös... büdös kutya... megdöglök utánad“ — az ilyesmit meg kell szoknunk Móricz Zsigmondtól, mert ő az efféle, úgy látszik, mellőzhetetlen néplelétkani dokumentumnak tartja.

A debreceni nép tájszólását is következetesen akarja érvényesíteni a szereplők beszélgetésében, de ebbeli törekvése meghiúsul a következetlen helyesírás miatt, különösen a magánhangzók hosszúságának hiányos megjelölése folytán. Az olyan szók, hogy: *iccaka, micsé ki, nizz rá, huszonnegy* stb. csakis hosszú í-vel írva esnek jól, nemesak a fül-

nek, hanem a szemnek is; mennyire bosszantók az olyan felemás írású kifejezések, mint pl. *féltékenységgel*, vagy: *egész iccaka gyalogolt, csak másnap délre irt be* stb. Azt meg sohasem mondja debreceni ember, hogy: *kít lábon*, se azt, hogy: *híjták* (bármennyire bele van is szerelmesedve Móricz Zsigmond ebbe a *híjták-szíjták*-féle fureszágba).

De tagadhatatlan, hogy jól ismeri a népet, az alföldi paraszti népréteget. Valóban egy darab *élet* az, ami e kis regényben a nyári cséplés idejétől a lakodalmazó téli évszakig elének tárul. Kiválóan sikerült a két főalak: Jóska és Zsuzsika; s noha szerelmük rajzában az író szívesen mutatgatja a fiziológiai tüneteket is, ez nem veszélyezteti az idillikus hatás költőiségét, mert inkább csak holmi frazeológiai szerep jut itt a naturalizmusnak s rajta keresztül belátunk a szereplők *lelkének* a legmélyére, azért is szeretjük meg úgy őket. Darabos Jóska ugyan Zsuzsikának a „szagát“, „teste illatját“ emlegeti és áhítozza, de az író már a regény 22. lapján észreveszi és elárulja róla: „Nem is álmodta még, hogy nem is a szagát szereti, hanem a lelkét.“

Zsigmond Ferenc.

Hekler Antal: Phidias-könyve.
Az ókori művészettörténeti kutatás az utóbbi években feltűnő érdeklődéssel fordult a legklasszikusabb stílusú nagy görög művész, Phidias alakja felé s egész sor önálló tanulmány, sőt kötet bizonyítja ennek az érdeklődésnek elmélyülését, amelyel egyes kutatók a Phidias élete, személyisége és működése körül fennálló homályt eloszlatni, vagy a tudományos kutatás eszközeinek reflektorával megvilágítani akarják. Pedig igen nehéz feladat az ókori művészettörténet művelői számára egy-egy művész-egyéniesség életének és oeuvrejének monografikus formában való feldolgozása. Amíg az újabbkori művészek életét leggyakrabban bőséges életrajzi adatok tárgyalkják s munkásságuknak egész eredményosra ott áll a kutató szemé előtt, addig az ókorban még a legnagyobb művészek életét is néhány fogyatékos, egymáshoz sokszor és sokban ellenmondó életrajzi adatból kell rekonstruálni, műveik-